

УДК 94 : 323.3+330.34(510)"1949/..."

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2022.152-153.7>

О. Олійник, канд. екон. наук, ст. наук. співроб.
e-mail: ooliynyk@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-0083-9960
ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України", Київ, Україна

ВІД БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ З КИТАЙСЬКОЮ СПЕЦИФІКОЮ ДО ПРОГОЛОШЕННЯ ПОЛІТИКИ РЕФОРМ І ЗОВНІШНЬОЇ ВІДКРИТОСТІ

Досліджено концептуальне оформлення соціально-економічного розвитку Китаю від початку утворення країни до сьогодення. З'ясовано історичні передумови формування концепції будівництва соціалізму з китайською специфікою. Установлено основні принципи державного управління в Китаї. Розглянуто історичні етапи розвитку країни з початку її утворення до сьогодення з описом основних історичних подій та їхніх характерних особливостей. Вивчено причини переходу до політики реформ і відкритості, її зміст і результати впровадження. Розглянуто роль "архітектора китайських реформ" Ден Сяопіна. Доведено важливість освіти, науки та інновацій в розвитку країни. Досліджено вплив реформ на китайське суспільство та оцінено якість змін у житті китайців. Проаналізовано майбутні перспективи впровадження політики реформ і відкритості.

Ключові слова: соціалізм із китайською специфікою, реформи та відкритість, наука, освіта, інновації.

Постановка проблеми. Після утворення КНР перед керівництвом країни постало важливе, а фактично, доленосне питання – яким шляхом рухатися далі. Останні 100 років історичного поступу, що передували утворенню КНР, були для країни найдинамічнішими з огляду на кількість змін, які в ній відбувались, у результаті чого було повалено владу імператора, покинчено з іноземною експансією та здобуто перемогу у громадянській війні. Здавалося б, усі шляхи відкриті для розбудови незалежної країни. Однак саме історичний досвід та обставини, у яких опинився Китай, стримували порив його нових лідерів щодо формування моделі розвитку. Хоча нова влада була представлена носіями комуністичної ідеології і шляхи розвитку здавалися очевидними, проте навіть вони не наважувалися проголошувати чіткі орієнтири із цього питання. Досвід інших країн, передусім Радянського Союзу, щодо побудови комуністичного суспільства, враховуючи китайські реалії, не міг бути повною мірою застосований. Ключовою перешкодою тут була відсутність надійної опори для нової влади з боку китайського суспільства. Якщо опорою революціонерів у Росії був пролетаріат, то в Китаї кількість робітників становила менше 1 % від населення країни, отже, було зрозуміло, що китайські лідери мають шукати інших партнерів, які б їх підтримували та віддано працювали заради "щасливого майбутнього". Вибір було зроблено на користь селян, саме вони мали стати опорою нової влади в розбудові держави. Не менш важливим питанням для нового керівництва стала мотивація населення до активної участі в будівництві потужної країни. Вони вважали, що якщо більшість населення країни становили селяни, то для їхнього заохочення до відданої праці буде достатньо пообіцяти дати землю, проте практика довела інше. Більшість селян протягом тривалого часу були позбавлені власності на землю і за 100 років фактично втратили хист до самостійного господарювання на власній землі. Тому як альтернативу ідеології господаря на власній землі суспільству було запропоновано ідеологію національного відродження. Гасло керманіча новоствореної держави Мао Цзедун – "Китай піднявся!" – справило неабиякий ефект на суспільство і об'єднало його. Китайський лідер зрозумів очікування людей і запропонував, на перший погляд, доволі просту і зрозумілу ідею розбудови країни, проте достатньо розлогу, неконкретну, однак водночас багатогранну та багатобічну. І хоча кожен китаєць по-своєму розумів суть запропонованого гасла, воно давало можливість кожному знайти себе в новому суспільстві. Історичний поступ Китаю

довів правильність обраної ідеології розвитку. Попри те, що країні доводилось долати найскладніші бар'єри в суспільному розвитку та непередбачувані виклики долі, розв'язувати найзаплутаніші завдання, гасло "відродження китайської нації" завжди залишалось актуальним і спрямовувало суспільство до досягнення заповітної мрії. Таким воно залишається і нині.

За роки реформ Китай перетворився на другу за обсягом економіки країну у світі, досяг вражаючих результатів практично у всіх сферах людського буття, однак найбільшим здобутком розвитку країни є позбавлення більш ніж 700 млн людей бідності. За 70 років реформ Китай досяг рівня середньозаможного суспільства і, таким чином, заклав потужну основу для подальшого розвитку країни. Дослідженню розвитку Китаю присвячено багато наукових розвідок, підготовлено значну кількість публікацій, проте навряд чи, навіть за умови їх цілковитого вивчення, можна з певністю сказати, що китайський секрет розвитку нарешті розкрито. Для впевненого усвідомлення моделі розвитку країни та формування цілкового уявлення про китайський досвід науковці мають ще докласти чимало зусиль. Ця стаття також присвячена вивченню китайського досвіду щодо розбудови потужної економіки та зміцнення позицій країни на міжнародній арені. Дослідження охоплює не лише конкретні історичні межі, зокрема із часу проголошення незалежності Китаю до сьогодення, а також генезис концептуального розвитку країни, який сформульовано як період від будівництва соціалізму з "китайською специфікою" до проголошення "політики реформ і зовнішньої відкритості". В такій постановці проблематика дослідження набуває більшої змістовності та значущості для широкого кола зацікавлених осіб, передусім науковців та урядових осіб, які намагаються віднайти ефективні шляхи виведення України із замкненого кола стагнації і тупцювання на одному місці. Робота також може зацікавити тих, хто небайдужий до світової історії і намагається зрозуміти роль та перспективи України на майбутнє.

Аналіз літературних джерел. Тематика дослідження Китаю є однією з найпопулярніших у світових наукових колах. Стабільний розвиток країни, що супроводжується поліпшенням якості життя китайців, високою активністю інноваційної діяльності, стрімким розвитком науки й технологій, а також зміцненням авторитету країни у світі, постійно тримає увагу науковців усього світу у фокусі китайських подій. В багатьох країнах світу китайська тематика згуртувала окремі кола дослідників, на основі яких створюються наукові

синологічні школи. Сьогодні практично при всіх провідних світових навчальних закладах створені центри та інститути з досліджень Китаю. Тому не дивно, що сьогодні світова наукова публіцистика достатньо активно представлена китайською тематикою.

За часів реформи в Китаї сформувалась плеяда видатних науковців, які зробили вагомий внесок у формування теорії соціалізму з ринковою економікою. До цієї плеяди належать такі науковці, як Юань Му, Ма Хун, Лю Гогуан, Ляо Цзілі, Ду Жуньшен, Хе Кан, Тун Далін, Сун Тінмін, Люй Дун, Сюе Муцяо, Цзо Чуньтай, Лі Яньлінь, Ян Пейсінь, Лю І, Чжан Чжені, Ван Деїн, Чжао Шоуї, Гу Му, Чжен Тобін, Ян Цісянь, Дун Фужен, Хан Кань, Цзя Івей, У Цзінлянь, Ван Шаофей, Лю Хунжу, Чжоу Сяочуань, Чі Фулінь, Лі Ланьцінь, Лі Чжихуї, Лю Мінкан, Ван Гуанцінь, Лі Теїн, **Оуян Сіанін, Ши Яцзюнь, Лі Іньїнь, Чжу Цзінтао, Чжун Сяовень та ін.**

Варто згадати про окремі роботи як китайських, так і іноземних науковців. Серед найбільш відомих китайських науковців зазначимо Фань Гана, який є одним із найвпливовіших економістів і головних прихильників проведення реформ у країні. Заслугує на увагу його монографія "Зіставлення та синтез трьох сучасних економічних систем" (1990), у якій він проаналізував три основні підходи у сфері економічних досліджень: неокласичний, кейнсіанський та марксистський. Важливою подією в житті країни стало видання фундаментальної праці вченого "Макроекономіка суспільної власності" (1990), яка була визнана одним із найкращих досліджень, опублікованих у Китаї за часи реформ. Вагомим напрямом дослідницької діяльності Фань Гана є теоретичний аналіз підсумків економічної реформи в КНР та зіставлення двох моделей переходу до ринку – *поетапної* (Китай) і *радикальної* (Росія та країни Східної Європи) [18].

Науковий інтерес також становить робота Чан Сюцзе "Нова стратегія відкритості" (1989), у якій автор ділиться досвідом із відкриття Китаю зовнішньому світові. У роботі науковець обґрунтував необхідність відкриття країни, роз'яснив концепцію стратегічного курсу щодо відкритості, а також проаналізував практику застосування зон відкритості. Важливим є висновок автора щодо політики відкритості. На його думку, відкритість є багатоплановим явищем, що передбачає багатоцільову відкритість різних районів. Такий підхід дозволяє повніше використовувати переваги економічних районів, а отже, і всього економічного потенціалу економіки країни [20].

Цікавою для розуміння динаміки та масштабу структурних реформ в економіці Китаю є спільне дослідження науковців із Центру дослідження іноземних інвестицій Академії суспільних наук Китаю Ван Лоліня, Пей Чжанхуна та Лу Шеляна "Іноземні інвестиції в Китаї: структура, динаміка і тенденції розвитку" (2001). У цій роботі представлено ретельний аналіз ролі іноземних інвестицій у реформуванні економіки країни. Автори здійснили періодизацію етапів залучення іноземних інвестицій, представили особливості кожного етапу, заходи державної політики, методи та способи залучення іноземних інвестицій [7].

Вагомий внесок у скарбницю історичної думки як Китаю, так і світу зробив Чжан Ши, який написав книгу "Сімдесят років напруженої роботи Нового Китаю" ("新中国砥砺奋进的七十年"). У цій книзі викладена історія 70-річчя із часу заснування Китайської Народної Республіки, всебічно та систематично розглянуті великі та яскраві історичні досягнення китайського народу за участі всіх етнічних груп країни. Книга ілюстрована понад 100 фото-

графіями, які послідовно відображають історичний процес від початку утворення Китаю. Книга також багата на малюнки і тексти, які їх супроводжують, що є яскравою демонстрацією славетного історичного процесу Нового Китаю впродовж 70 років.

З року в рік зростає інтерес до Китаю і у США. Американська спільнота визнає досягнення Китаю як у соціально-економічному розвитку, так і на міжнародній арені. Стрімкий розвиток Китаю спонукає наукові та ділові кола США до ретельного вивчення процесів, що тривають у Китаї, та пошуку нових форм взаємодії з ним.

Серед найбільш відомих американських синологів, які внесли вагомий внесок у скарбницю історіографічних досліджень Китаю, можна зазначити Д. К. Фербенка, Д. У. Скіннера, Д. Р. Левенсона, Б. А. Шварца, Ф. У. Мута, У. П. Алфорда, У. Т. де Барі, Дерка Бодде, Джеймса Кехілла, Е. Е. Кларка, Джоанну Уейли-Коен, Річарда Стемпса, Джонатана Спенса, Е. Л. Шонессі, Емілі Мартін, С. Л. Манна, Перрі Лінк, Оуена Латтімора, Д. А. Кеннеді, Чарльза Хакера, П. С. Перду, Карлоса Рохаса та ін.

Результати наукових розвідок зазначених авторів представлені у виданні "Американський журнал китайських студій" (*American Journal of Chinese Studies*, *AJCS*), у якому публікуються статті, присвячені сучасній історії Китаю.

У європейців склались давні відносини з Китаєм. Європейські мандрівники, філософи, просвітителі та релігійні діячі першими відкрили Китай світу. Багато з них стали відомими синологами світового рівня, серед яких Маттео Річчі, Франсуа-Марі Аруе (Вольтер), Джамбаттіста Віко, Етьєн Фурмонт, Джеймс Легге, Георг фон дер Габеленц, Вільгельм Грубе, Фрідріх Вільгельм Карл Мюллер, Семюель Кідд, Станіслав Еньян Жульєн, Еммануель-Едуар Шаванн, Жан-П'єр Абель-Ремузат, Марі-Жан-Леон Лекок, Пол Ежен Пелліот, Анрі Масперо, Марсель Гранет, Деніс Кріспін Твітчет, Джереми Р. Барме та ін. Матеріали зазначених авторів представлені в академічному виданні "Журнал Європейської асоціації китайських досліджень" (*The Journal of the European Association for Chinese Studies*, *JEACS*).

В Україні також приділяється значна увага історичним процесам, що тривають у Китаї. Як результат у країні сформувалася наукова спільнота з дослідження Китаю, до якої належать відомі українські науковці, зокрема Безручко О. В., Бойко О. М., Васильєв О. А., Величко В. В., Гончарук А. З., Кіктенко В. О., Лещенко Л. О., Мирончук А. С., Мінгазутдінова Г. І., Нікішенко С. О., Олійник О. М., Пророченко Н. О., Таран М. А., Ціватий В. Г., Чирко І. К. та ін.

Системні наукові дослідження з китаєзнавчої тематики здійснює Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України. Інститут випускає фаховий журнал "Китаєзнавчі дослідження", у якому публікуються статті за такими рубриками: історія, філософія, наука та культура Китаю; політичний та соціально-економічний розвиток Китаю; китайська мова та література; переклади китайської літератури; Китай та його сусіди; історія українського китаєзнавства. Інститут також випускає журнал "Східний світ" та збірник наукових праць "Сходознавство", які містять публікації новітніх праць вітчизняних і закордонних авторів про Китай.

Системну роботу з дослідження Китаю здійснює відділ історії країн Азії та Африки Інституту всесвітньої історії НАН України. Відділ випускає

організатором різних наукових заходів (конференцій, круглі столи тощо), що присвячені китаєзнавчій тематиці. У квітні 2017 р. відділ разом із історичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інститутом Конфуція Київського національного лінгвістичного університету спільно провели міжнародну наукову конференцію "Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. Один пояс, один шлях". За результатами конференції було видано колективну монографію, у якій представлені матеріали, що стосуються історичних, політичних та економічних аспектів двостороннього співробітництва між Україною і Китаєм, а також місця і ролі Китаю в сучасній системі міжнародних відносин. На думку автора статті, пропонується робота також є логічним продовженням цієї наукової роботи.

Постановка завдання. Оскільки проблематика дослідження виявилась достатньо великою за обсягом та глибиною за змістом, то задля його ефективності було сформульовано кілька завдань, зокрема такі: з'ясування історичних передумов формування концепції будівництва соціалізму з "китайською специфікою"; визначення історичних етапів розвитку країни з початку її утворення до сьогодення з описом основних історичних подій та формулювання їхніх характерних особливостей; вивчення причин переходу до політики реформ і відкритості, її змісту та результатів впровадження; простежити вплив реформ на китайське суспільство й оцінити якість змін у житті китайців; проаналізувати майбутні перспективи провадження політики реформ і відкритості.

Виклад основного матеріалу. В Пекіні 21 вересня 1949 р. відбулась Народна політична консультативна конференція (НПКК), на якій було прийнято низку документів, пов'язаних зі створенням нової держави, зокрема й Загальну програму НПКК, яка мала виконувати функції тимчасової конституції. НПКК проголосила КНР "державою нової демократії", яка веде боротьбу проти імперіалізму, феодалізму, бюрократичного капіталу, за незалежність, демократію, мир, єдність і створення процвітаючого та сильного Китаю. Однак на практиці втілювати визначені цілі було складніше. Після перемоги революції в 1949 р. Китай стикнувся із проблемами, які походили із задачі побудови соціалізму в країні з великим населенням, слабкою вихідною базою, відсталою економікою, наукою і технікою. В таких умовах керівництво країни мало довести населенню, що соціалізм є більш перспективною формою політичного устрою порівняно з капіталізмом. Для цього потрібно було показати кращі результати соціально-економічного розвитку, поліпшити умови праці та життя громадян. Таких результатів можна було досягнути тільки за умов модернізації промислового та сільськогосподарського виробництв, високої продуктивності праці, розвитку науки і техніки. Важливу роль у формуванні нових соціалістичних задач відіграв III пленум ЦК КПК, який відбувся в 1950 р. Увагу на пленумі було сконцентровано на трьох проблемах: реформа землі, врегулювання відносин між державним і приватним секторами народного господарства, а також подолання інфляції. Реформування землі мало сприяти розвитку продуктивних сил на селі та створенню здорового фундаменту для всього народного господарства. З метою втілення перетворень на селі 28 червня 1950 р. було прийнято "Закон про земельну реформу в КНР". Згідно із цим законом поміщицька власність на землю, заснована на феодальній експлуатації, скасовувалась і встановлювалась селянська. Якщо землю поміщиків та крупних селян

було реквізовано, то земля селян ("дрібні кулаки"), що обробляли землю власними силами, не вилучалась. Проведення аграрної реформи сприяло швидкому відновленню сільського господарства. В 1952 р. вже був досягнутий довоєнний рівень виробництва зернових культур, а технічних – навіть перевиконаний. Взявши в руки контроль за виробництвом і розподілом найважливіших товарів, обмежуючи урядові витрати та здійснюючи політику жорсткої економії, уряд спромігся на кінець 1950 р. приборкати інфляцію і створити стійку фінансову систему. Розвиток ринкових відносин сприяв швидкому відновленню народного господарства, залученню трудових ресурсів та підвищенню добробуту громадян. В 1953 р. відновний період у КНР було завершено.

Проте 15 червня 1953 р. тодішній лідер Китаю Мао Цзедун на засіданні політбюро ЦК КПК різко виступив проти "нової демократії" та її прихильників і запропонував негайний перехід до соціалістичної революції. В результаті всі "новодемократичні" перетворення було згорнуто. Він вважав, що встановлення новодемократичного суспільного порядку – це "тупцювання на одному місці". Мао Цзедун запропонував відмежуватися від концепції "нової демократії" та негайно перейти до соціалістичної революції. Незважаючи на те, що його прихильники виступали за поступовий перехід до соціалістичного суспільства, Мао Цзедун наполягав на радикальному підході. Необхідність соціалістичної радикалізації він пояснював низьким рівнем розвитку виробничих сил у селі, слабким розвитком сільської інфраструктури, малоземеллям та перенаселенням. Хоча протягом відновного періоду продуктивність сільського господарства зросла, однак проблема забезпечення населення продовольством не була розв'язана. Вихід із ситуації, що склалась, Мао Цзедун пов'язував із будівництвом соціалізму. За вірець соціалістичних перетворень він взяв досвід Радянського Союзу, однак проголосив особливий шлях країни. Як основну відмінність китайського суспільства Мао Цзедун зазначив його аграрний характер, який зумовлювався тим, що більшість населення країни на той час проживала в селі та вела аграрний спосіб життя. Частка робітничого класу тоді в Китаї була незначною, що пояснювалось низьким рівнем промислового виробництва. Отже, саме селянство мало стати опорою КПК у справі соціалістичних перетворень.

Будівництво соціалізму керівництво Китаю розпочало зі введення в країні із жовтня 1953 р. хлібної монополії. Приватним особам було заборонено торгувати зерном. В містах було запроваджено карткову систему. В наступному році було введено державну монополію на торгівлю бавовною і бавовняними тканинами. Незабаром карткова монополія була розповсюджена на всі основні споживчі товари.

Керівництво Китаю прагнуло в найкоротші терміни побудувати комунізм у країні та навіть випередити Радянський Союз. Задля цього реалізовувалися різні експерименти на кшталт "великого стрибка" (1958–1962) та "культурної революції" (1966–1976). Очікуваних результатів ці заходи не принесли, проте призвели до зuboжіння і різкого спадання рівня добробуту та загальної культури населення. Китай фактично опинився в самоізоляції. Кількість жертв цих експериментів офіційно досі точно не встановлена й оцінюється приблизно в 40–70 млн загинув.

Після докорінних змін на політичному фронті Китай із 1978 року вступив у нову фазу економічних реформ під керівництвом Ден Сяопіна. Ден Сяопін – один із перших китайських лідерів, який визнав необхідність модернізації

країни з акцентом на розвиток продуктивних сил. Ден Сяопіна пізніше назвуть "архітектором китайських реформ".

У Пекіні 18 грудня 1978 р. відкрився III пленум 11-го скликання ЦК КПК, який дав старт широкомасштабним економічним перетворенням у Китаї. На пленумі було визначено стратегічний напрям розвитку країни – перенесення акценту на економічне будівництво, розвиток продуктивних сил, відмову від замкненості та перехід до відкритості, від консерватизму до реформ. На пленумі був визначений основний курс зовнішньоекономічної діяльності – спираючись на власні сили та принципи рівноправ'я і взаємовигоди, активно розвивати економічне співробітництво з різними державами світу, намагатись перейняти передову техніку і технології. Цей пленум офіційно відкрив шлях до реформ і відкритості Китаю, тобто новий період в його історії.

Починаючи з 1978 р. в Китаї триває широкомасштабна реформа економічної системи, яка пройшла п'ять історичних етапів: перший (грудень 1978 – вересень 1984); другий (жовтень 1984 – грудень 1991); третій (січень 1992 – вересень 2002); четвертий (жовтень 2003 – жовтень 2011); п'ятий (з листопада 2012).

Перший етап (грудень 1978 – вересень 1984). Розвиток Китаю на цьому етапі здійснювався під гаслом "Планова економіка – основа. Ринкове регулювання – додаток".

Варто зазначити, що Китай дуже ретельно готувався до втілення реформ. Цьому передувало активне обговорення політики на різних щаблях влади із залученням іноземних експертів. Китайське керівництво дуже ретельно вивчило досвід Радянського Союзу та країн Східної Європи щодо спроб здійснити реформи, з'ясувавши при цьому основні причини їх невдалого завершення. Серед багатьох причин, що призвели до провалу реформ у зазначених країнах була встановлена проблема неефективного співвідношення функцій ринку та держави в розподілі ресурсів і впливу на економічні процеси. Тривалий час у Китаї копіювали практику Радянського Союзу в економічному управлінні та дотримувались принципу "чим більше – тим краще". Суть принципу полягала в тому, що чим більше в країні буде суспільної власності та чим більше держава регулюватиме економіку, тим краще. У результаті такої політики в країні сформувались лише дві форми власності – державна та колективна, які, по суті, мало відрізнялись одна від одної. Політика посилення участі держави в економічних процесах призвела до максимальної концентрації державної власності, а державне регулювання практично перетворилось на командно-адміністративне управління, що охоплювало як макро-, так і мікрорівні економіки. За таких умов підприємства стали частиною державного адміністративного апарату і вимушені були виконувати директивні плани, що розроблялись і доводились із відповідних міністерств та відомств. Як наслідок господарська ініціатива була пригнічена, а підприємства позбавлені мотивації щодо пошуку більш ефективних способів господарювання. Посилення державного управління призвело до збільшення адміністративного апарату як із погляду різних органів управління, так і з погляду кількості управлінців, відповідно зросли бюджетні витрати на їх утримання [11, с. 7–13].

Перед керівництвом країни постали безліч питань, які негайно потрібно було розв'язувати, зокрема як здійснити спрощення апарату та розширення права нижчих ланок? Який тип децентралізації відповідає принципам планового товарного господарства? Як водночас забезпечити свободу діяльності підприємств і потреби країни

у необхідній продукції? Зрештою, яку модель економічного розвитку потрібно обрати для того, щоб вивести економіку зі стагнації і забезпечити економічне зростання разом із поліпшенням життя громадян? Однак все ж таки центральним питанням політики реформування залишалось питання розподілу функцій між державою і ринком в управлінні країною.

Після ретельного вивчення досвіду не тільки колишніх соціалістичних, але й розвинутих капіталістичних країн до китайського керівництва прийшло усвідомлення необхідності послаблення ролі держави в економічних процесах з одночасним посиленням ролі ринку. Послаблення ролі держави в економічному управлінні здійснювалось шляхом посилення її ролі в макроекономічному управлінні та посилення ролі ринку на мікроекономічному рівні. Китайські лідери усвідомлювали, що одразу перейти до нової економічної моделі розвитку практично неможливо з огляду на обсяг проблем, які потрібно розв'язувати; крім того, раптова зміна економічної моделі могла поставити під загрозу успіх самої реформи. Перехід до нових форм управління економікою мав змінити і методи взаємодії держави з підприємствами. Фахівці усвідомлювали, що надання підприємствам свободи господарювання матиме як позитивні наслідки, так і негативні. Реформування не могло обійтись без скорочення штатів працівників, а іноді й закриття підприємств. Основною проблемою в цьому процесі було працевлаштування, тобто питання забезпечення бодай мінімальних соціальних гарантій громадянам. Залишення без роботи мільйонів громадян могло призвести до загострення соціальної напруги в суспільстві. Із власної історії в Китаї добре знали, чим це може закінчитися. Саме через соціальну напругу за відсутності роботи у країні впродовж різних історичних періодів виникали страйки та масові заворушення. Ураховуючи ці обставини, керівництво країни не квапилось залишати підприємства напризволяще.

В умовах невизначеності китайське керівництво поліпшує задіяти ті важелі економіки, які безпомилково поліпшать економічну ситуацію та життя громадян. Тому було прийнято рішення розпочати реформування села шляхом запровадження системи відповідальності та сімейного підряду. Таким чином, звичайний селянин, отримавши право на ведення особистого господарства, перетворився на підприємця. Поряд із правом на ведення селянами підприємницької діяльності були підняті закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, а також дозволена ринкова торгівля в місті та селі. У містах здійснювались експерименти з розширення прав щодо господарської самостійності підприємств у сфері виробництва та збуту, поступово знижувалось державне директивне планування. Ці перші кроки реформування економіки країни повністю виправдали себе. Продуктивність праці на підприємствах зросла в рази, а стратегія щодо розкріпачення виробничих сил видалась дієвою.

Успіхи в запровадженні реформ вплинули на переосмислення традиційної планової економіки, яка існувала в Китаї до 1978 р. Було визнано, що з'єднання ринку та плану є можливим, а планове товарне господарство не суперечить соціалістичному шляху розвитку. У 1982 р. XII з'їзд КПК узагальнив початковий досвід реформування в місті та селі, а також оприлюднив подальший шлях реформування економіки за принципом "планова економіка – головне, ринкове регулювання – допоміжне" [18, с. 9].

Другий етап (жовтень 1984 – грудень 1991). На другому етапі розгортання реформи здійснювалось під гаслом "Планова товарна економіка".

У 1984 р. III пленум ЦК КПК 12-го скликання прийняв постанову "Про реформування господарської системи", у якій було закріплено положення про те, що соціалістична економіка є плановою товарною економікою і заснована на суспільній власності. Таким чином, практика довела, що протиставлення ринку та плану, а відповідно, планової економіки і товарного господарства, є помилковим. У результаті теоретичного переосмислення соціалістичної планової економіки й аналізу результатів перших практичних кроків щодо реформування підприємств і сільського господарства була сформульована мета економічної реформи в Китаї – органічне поєднання планового та ринкового регулювання [9, с. 10–18].

Шість років знадобилось китайським реформаторам, щоб переконатись у дієвості співіснування плану та ринку. У наступні роки напрям на посилення реформ із розвитку ринкової економіки послідовно поглиблювався. Це знаходило відображення і в теоретичному обґрунтуванні політики реформ. У 1992 р. під час подорожі по півдню країни "архітектор" китайських реформ Ден Сяопін так висловився із приводу ролі ринку та плану: "Переважання плану та ринку не є сутнісним критерієм розмежування капіталізму та соціалізму. Планова економіка не тотожна соціалізму, при капіталізмі також має місце планування; ринкова економіка не тотожна капіталізму, при соціалізмі також є ринок. План та ринок – це економічні важелі" [11, с. 10–14]. На XIV з'їзді КПК, що відбувся у жовтні 1992 р., тодішній Голова КНР Цзян Цземін у своїй промові зазначив: "Основною метою реформи економічної системи Китаю є побудова соціалістичної ринкової економіки". На III пленумі ЦК КПК 14-го скликання (11–14 листопада 1993) було прийнято "Рішення ЦК КПК щодо деяких питань створення соціалістичної ринкової економіки". У ньому наголошувалося, що соціалістична ринкова економіка нерозривно пов'язана з основами соціалізму. Мета створення системи соціалістичної ринкової економіки полягає в тому, щоб ринок відігравав основну роль при розподілі ресурсів, в умовах макрорегулювання і макроконтролю з боку держави.

Визнання ринковості соціалістичної економіки, по суті, стало відкриттям в економічній теорії. Воно стало результатом розвитку економічної думки від переосмислення традиційної теорії планової економіки соціалізму до формування теорії соціалістичної ринкової економіки. Суть цієї теорії полягає в тому, щоб повною мірою виявляти основне значення ринкового регулювання при розподілі матеріальних ресурсів, а поряд із цим посилювати й удосконалювати державний макроконтроль в економіці. Це має сприяти раціональному й ефективному розподілу матеріальних ресурсів та більш ефективному функціонуванню економіки загалом [12, с. 84–87].

На XV з'їзді КПК, що відбувся в 1997 р., концепція "побудови соціалізму з китайською специфікою" була офіційно прийнята. На з'їзді політику реформ і відкритості було названо "третьою великою переминою" (після Сіньхайської революції 1911 р. та утворення КНР у 1949 р.). У доповіді Голови КНР Цзян Цземіна було представлено теорію власності на початковій стадії соціалізму, зокрема визначено, що на початковій стадії соціалізму має переважати суспільна власність. Водночас необхідно заохочувати розвиток міських та сільських кооперативів, індивідуального та приватного секторів.

У березні 1999 р. в Пекіні відбувся II пленум 9-го скликання Всекитайських Зборів народних представників. На ньому були скореговані деякі положення Конституції КНР. Було прийнято рішення, що недержавна економіка є важливою складовою ринкової соціалістичної

економіки. Це положення значною мірою сприяло розвитку продуктивних сил.

У 2001 р. Китай було прийнято до лав СОТ. Крім того, протягом цього етапу відбувались інші важливі для економіки країни події, зокрема розширення змісту концепції "побудови середньозаможного суспільства", а саме всебічне йому сприяння; розвиток ринку капіталу, реформа державних комерційних банків; закріплення статусу приватної власності; відміна сільськогосподарського податку; проголошення завдання КПК щодо створення гармонійного соціалістичного суспільства; узаконювання захисту майна, а також прийняття "Концепції наукового розвитку".

10 листопада 2001 р. у столиці Катару м. Доха на засіданні міністрів торгівлі країн-членів СОТ Китай офіційно було прийнято до Світової організації торгівлі. Китаю знадобилося 15 років, щоб стати офіційним членом цієї організації. Однак вступ до СОТ спричинив нові проблеми, тому китайський уряд вніс істотні зміни до стилю своєї роботи, адміністративне управління стало здійснюватися на основі нових законів. Уряд поставив китайським компаніям вимогу підвищити рівень використання технологій і методів управління, прискорити темпи структурного регулювання задля посилення конкурентоздатності підприємств.

Третій етап (січень 1992 – вересень 2002). Цей етап здійснювався під гаслом "Соціалістична ринкова економіка". На XVI з'їзді КПК, що відбувся в листопаді 2002 р., була висунута мета – створити середньозаможне суспільство в перші 20 років XXI ст. Економісти вважають, що виконання цього завдання під силу для Китаю і до визначеного терміну в країні буде створено суспільство, яке вирізнятиметься розвиненішою економікою, досконалішою демократією, глибокою гармонією в суспільстві, а життя народу стане більш забезпеченим. На з'їзді також було затверджено концепцію "трьох представництв", що стала ідейно-теоретичною основою діяльності КПК на нинішньому етапі. Згідно з концепцією, КПК представляє: 1) передові продуктивні сили; 2) передову китайську культуру; 3) корінні інтереси широких прошарків китайського народу. Перше "представництво" надає право приватним підприємцям, капіталістам і бізнесменам вступати до партії [16, с. 91–106].

У 2002 р. були підведені підсумки досягнень стратегічних показників, проголошених на початку 1980-х рр. Ден Сяопіном. Хоча фактичні показники збільшення ВВП у чотири рази на початок XXI ст. були досягнуті, довелося визнати, що це сталося завдяки екстенсивному розвитку, що призвело до загострення екологічних і соціальних проблем. У зв'язку із цим керівництво КНР визнало необхідність формування нової парадигми розвитку, що здатна забезпечити вищі, але водночас більш рівні доходи населення. Як кількісний показник зростання встановили нову мету – збільшення ВВП до 2020 р. у чотири рази. Було перенесено акцент лише з економічного зростання на збалансоване та гармонійне, що дозволило б розв'язувати не тільки економічні, а й соціальні проблеми. Задля забезпечення якісного зростання було розроблено концепцію наукового зростання, яка передбачала переорієнтацію зростання виробництва з екстенсивного на інтенсивне, більшу орієнтацію економіки на соціальні потреби широких верств населення, ресурсозбереження та захист довкілля, а також запровадження інновацій для всебічного розвитку.

Четвертий етап (жовтень 2003 – жовтень 2011). Розгортання реформ на цьому етапі здійснювалось під гаслом "Вдосконалення соціалістичної ринкової економіки". З початком нового тисячоліття Китай приступив

до реформування фінансово-банківського сектору країни. 31 січня 2004 р. Держрада КНР оприлюднила "Деякі рекомендації щодо стимулювання реформи і відкритості ринку капіталів і його стабільного розвитку", які пізніше скорочено стали називати рекомендаціями Держради з дев'яти пунктів. У цьому документі чітко визначено важливе значення всебічного розвитку ринку капіталів Китаю для реалізації стратегічної мети – збільшення у чотири рази валового національного продукту за перші 20 років XXI ст.

У 2004 р. було започатковано реформу державних комерційних банків на основі впровадження акціонерної системи. 26 серпня і 21 вересня 2004 р. Банк Китаю і Будівельний банк Китаю, відповідно, були реорганізовані на основі впровадження акціонерної системи і перетворилися на державно-холдингові акціонерні комерційні банки [3], а приватну власність того самого року було взято під захист конституції. 14 березня 2004 р. на II сесії ВСНП 10-го скликання була в четвертий раз прийнята поправка до конституції, у якій визначалося, що приватна власність, придбана законним шляхом, є недоторканною, а держава поважає і захищає права людини. Це вдосконалило політику гарантії приватної власності [15, с. 27].

Важливою подією для розвитку сільського господарства стала відміна на XIX сесії ПК ВСНП 10-го скликання, що відбулась у грудні 2005 р., сільськогосподарського податку, який існував у країні більше 2000 років. У 2004 р. Держрада КНР прийняла низку пільгових заходів щодо мешканців сіл, а у 2005 р. було висунуто завдання створення нового соціалістичного села [6].

Економічна політика з акцентуванням на науковий розвиток стала також давати результати. 15 жовтня 2003 р. було запущено перший пілотований космічний човен "Шеньчжоу-5", 11 жовтня 2005 р. – другий.

З 8 по 11 жовтня 2006 р. відбувся VI пленум ЦК КПК 16-го скликання, на якому було прийнято "Рішення ЦК КПК про деякі важливі питання побудови гармонійного соціалістичного суспільства". У цьому документі КПК вперше у своїй історії оголосила, що створення гармонійного соціалістичного суспільства стало її важливим завданням.

У жовтні 2007 р. відбувся XVII з'їзд КПК, на якому було прийнято рішення про перенесення акценту на соціальну сферу. У своїй доповіді Голова КНР Ху Цзіньтао зауважив, що необхідно створити систему раціонального і впорядкованого розподілу доходів, щоб люди із середніми доходами становили більшість, тим самим поклавши кінець бідності. Для цього потрібно прискорити розвиток соціальної сфери. Ху Цзіньтао також повідомив, що необхідно підвищити прозорість системи розробки рішень і ступінь участі людей у розробці законів, правових норм, що безпосередньо торкаються їхніх інтересів, а також організовувати відкритий обмін думками.

На з'їзді було затверджено "Концепцію наукового розвитку", а також внесено її до Статуту КПК. У Концепції було зазначено, що це важлива стратегічна ідея, якої необхідно твердо дотримуватися і яку необхідно втілювати в життя при будівництві соціалізму з китайською специфікою [10].

У серпні 2008 р. в Китаї відбулись Олімпійські ігри, які були організовані та проведені на високому професійному рівні. Спеціально до Олімпіади було введено в експлуатацію 37 олімпійських об'єктів (31 у Пекіні і 6 поза столицею), найбільш вражаючими серед яких були Пекінський національний стадіон "Пташине гніздо", Національний водний центр "Водний куб", Національний палац спорту, Олімпійський баскетбольний стадіон, Олімпійський конгрес-

центр. На Олімпіаді блискуче виступили китайські спортсмени, які вибороли 152 медалі, з яких золотих – 100, срібних – 22, бронзових – 30. Вдало проведені Олімпійські ігри значно підвищили авторитет Китаю у світі як відповідальної, стабільної та надійної країни.

Фінансова криза 2008–2009 рр. внесла корективи в модель економічного зростання Китаю. В умовах повільних темпів відновлення світової економічної активності, загострення проблем із зовнішніми боргами, слабого зовнішнього попиту та зростаючого протекціонізму відбулось уповільнення зростання китайського експорту, який впродовж тривалого періоду був драйвером економічного зростання. Загострилась також проблема незбалансованості між інвестиціями та споживанням, посилився тиск надвиробництва як із промисловою продукцією, так і з інфраструктурою. Якщо цю ситуацію не вдасться швидко змінити, то надлишок виробничих потужностей, можливо, буде ліквідовано примусово, що призведе до величезних економічних і соціальних витрат. Крім того, постійно тривало падіння прибутків від інвестицій. Вони зменшилися із 3,17 % у 1997 р. до 1,44 % у 2010 р. Якщо б так тривало й надалі, то це неминуче спричинило б приховані занепокоєння щодо зменшення прибутковості інвестицій, а отже, і щодо майбутнього інвестицій загалом [8, р. 55].

Уряд Китаю вимушений був вживати заходів для переорієнтації економіки на внутрішній попит. У листопаді 2008 р. було розроблено антикризову програму, що передбачала масові інвестиції в інфраструктуру і соціальну сферу для забезпечення зайнятості населення в середній і тривалій перспективі та підвищення внутрішнього попиту.

У розпал світової фінансової кризи Держрада КНР проголосила про масштабну програму стимулювання в розмірі 4 трлн юанів (585 млрд дол. США). Програма була зорієнтована на економічне зростання та створення робочих місць і передбачала таке: розвиток транспортної інфраструктури, на що пішло 38 %, тобто 1,5 трлн юанів, які були витрачені на будівництво залізниць, доріг, іригаційних споруд і аеропортів; 1 трлн юанів було витрачено на відновлювальні роботи в регіонах, які постраждали від землетрусу в Сичуані, будівництво недорогого житла, відновлення нетрів та інші проекти із соціальної захисту; на розвиток сільських районів і технологій пішло по 370 млрд юанів, що включало будівництво трубопроводів, громадських споруд, підтримку сільськогосподарських робіт, забезпечення безпечною питною водою і переселення кочівників; модернізацію промислового сектору з орієнтуванням на виробництво високоякісної продукції, щоб відійти від старого, орієнтованого на експорт і трудомісткого способу зростання; стимулювання енергозбереження та скорочення викидів газу, а також запровадження проектів у сфері охорони навколишнього середовища, на що було витрачено 210 млрд юанів; 150 млрд юанів було витрачено на підтримку освіти, культури та планування сім'ї. Крім того, програмою стимулювання було передбачено надання підтримки десяти галузям, включаючи металургію, автомобілебудівну, текстильну та машинобудівну, а також пільгове оподаткування і надання споживчих субсидій [14].

Незважаючи на широкомасштабну програму стимулювання, вплив світової фінансової кризи посилювався, і отже, темпи економічного зростання в Китаї почали уповільнюватись. У 2009 р. уряд Китаю перейшов від жорсткої монетарної політики 2008 р. до помірно м'якої, щоб протистояти несприятливим наслідкам фінансової кризи і стабілізувати економічну ситуацію. Згідно з даними

Народного банку Китаю в 2009 р. обсяг кредитування у країні досяг рекордних 9,59 трлн юанів, що майже вдвічі перевищило показник попереднього року. Уряд також запровадив пільгову політику для заохочення продажів побутової техніки, автомобілів і мотоциклів у сільській місцевості. Більше державних інвестицій надійшло в інфраструктуру, наукові дослідження і державні послуги.

Програма стимулювання зрештою принесла позитивні результати. Так, додана вартість у промисловості зросла на 11 % у 2009 р. порівняно з попереднім роком, роздрібні продажі – на 16,9 % у річному обчисленні, а інвестиції в основний капітал – на 30,1 %.

Однак нові заходи уряду Китаю не дали миттєвих результатів, тому в 2009 р. економіка країни ще розвивалась в умовах, зумовлених жорсткою монетарною політикою попереднього року. У країні спостерігалась значна дефляція, рівень споживчої інфляції знизився з 5,9 до -0,7 %. Як наслідок зріс обмінний курс юаня до долара (із 6,94 до 6,83 юанів за дол. США). Посилення юаня негативно вплинуло на експорт країни, обсяг зовнішньої торгівлі знизився на 13,9 %, тобто до 2,2 трлн дол. США, обсяг експорту товарів та послуг за відповідний період – на 16,7 % (1,25 трлн дол. США), чистий приплив прямих іноземних інвестицій у Китай – на 23,6 % (131,1 млрд дол. США), обсяг чистого припливу портфельних інвестицій – на 29,1 % (до 43,9 млрд дол. США). У результаті рівень економічного зростання у 2009 р. порівняно з 2008 р. знизився на 2,1 % і становив 9,4 % [1].

У пакеті податкового стимулювання, прийнятому під час кризи, уряд Китаю збільшив видатки на державну інфраструктуру, пенсії, охорону здоров'я та освіту, а також знизив податки, що стимулювало збільшення закупівель товарів тривалого користування.

У березні 2010 р. на IV сесії Всекитайських зборів народних представників 10-го скликання виступив прем'єр-міністр Вень Цзябао і підвів підсумки розвитку країни в 11-й п'ятирічці (2006–2010). У його заяві було зазначено, що триває ускладнення глобальної фінансової кризи внаслідок поглиблення кризи суверенного боргу в деяких країнах. Як наслідок, у цих країнах зросли рівні безробіття та споживчих цін, а уряди вдалися до протекціоністських заходів. Він також звернувся до Світової організації торгівлі із засудженням протекціоністських заходів і закликав до переговорів для досягнення розумних і збалансованих результатів. Вень Цзябао запропонував великим країнам змінити модель економічного зростання, що характеризується низьким рівнем заощаджень і високим рівнем споживання, а також посилити фінансовий нагляд для стримування надмірних спекуляцій.

Занепокоєння прем'єр-міністра Китаю виправдались. Світова економіка перейшла у небезпечну нову фазу. Глобальна активність ослабла і стала нерівномірною, різко знизилася довіра, а ризики уповільнення зросли. Структурні проблеми, спричинені фінансовою кризою, з якими зіткнулись економіки провідних країн, виявились ще більш нерозв'язними, ніж очікувалося, а процес розробки та впровадження реформ – ще більш складним. У результаті світове економічне зростання у 2011 р. уповільнилося на 1,4 %, тобто до 3,8 %, на 6 % знизився обсяг торгівлі товарами і встановив 6,6 %. Економічне зростання в розвинутих країнах уповільнилось на 1,6 % і встановило 1,6 %, рівень безробіття зріс до 8,6%, що на 2,8% вище докризового рівня. Країни, що розвиваються, зазнали подвійного тиску, як через уповільнення темпів економічного зростання до 6,2 % (тобто на 1,1 %) порівняно з попереднім роком, так і через інфляційний тиск.

Рівень інфляції у країнах, що розвиваються, зріс у відповідний період на 1,1 % і становив 7,2 %.

Економічна ситуація у світі у 2011 р. відобразилась на економіці Китаю: обсяг ВВП країни знизився на 1,1 %, тобто до 9,5 %, порівняно з попереднім роком; рівень інфляції споживчих цін зріс на 75,0 %, тобто до 5,6 %; загальний обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 22,6 %, при цьому обсяг експорту – на 17,6 % і встановив 2 млрд дол. США, проте його частка щодо ВВП знизилась на 2,2 % і встановила 26,6 %, тоді як обсяг імпорту зріс на 28,6 %, водночас його частка щодо ВВП зросла на 0,7% і встановила 24,2 %; обсяг прямих іноземних інвестицій зріс на 14,9 % і становив 280,1 млрд дол. США [2].

В умовах, що склались у світовій економіці та на світових ринках, уряд Китаю приступив до перегляду моделі економічного розвитку. Традиційна економічна модель, що базувалась на високому рівні заощаджень, інвестицій та експорту, була замінена на економічну модель, основою якої стали внутрішнє споживання та попит, при цьому акцент було перенесено на якість зростання та розвитку. Таким чином уряд прагнув розв'язати проблеми незбалансованого, нескоординованого та несталого розвитку, які попередня модель розвитку здолати не змогла.

В умовах зміни підходів щодо моделі економічного розвитку уряд Китаю проголошує програму підтримки розвитку публічних послуг, зокрема в таких сферах, як освіта, медицина, культура тощо. Освіта, медичне й культурне обслуговування є важливими складовими сучасної індустрії послуг, що мають не тільки важливе значення для поліпшення якості життя населення та розширення людського капіталу, а й відіграють істотну роль у розширенні споживчого попиту та сприянні оновленню структури споживання.

Вдосконалення освіти є необхідним для трансформації моделі економічного зростання на основі прогресу науки і техніки, а також підвищення якості робочої сили, оскільки трансформація вимагає соціального прогресу та розвитку в усіх напрямках. Задля реалізації концепції наукового розвитку уряд приступив до здійснення Національного плану реформування та розвитку освіти, що розрахований на коротко- й довготермінову перспективу (2010–2020).

П'ятий етап (з листопада 2012). Гаслом цього етапу стало "Встановлення соціалістичного ладу з китайською специфікою". У листопаді 2012 р. відбувся XVIII з'їзд КПК, на якому Сі Цзіньпіна було обрано Генеральним секретарем ЦК КПК, тобто він змінив на цій посаді Ху Цзіньтао. На цьому з'їзді у Статуті КПК вперше було зафіксовано положення про те, що в Китаї "встановлено соціалістичний лад з китайською специфікою", на чому наголосив у своїй промові новий Голова КНР. Сі Цзіньпін зауважив, що концепція соціалізму з китайською специфікою як єдине ціле містить три компоненти, які торкаються шляху, теоретичної основи та ладу. На з'їзді було чітко представлено науковий зміст трьох компонентів та їхній взаємозв'язок, а також підкреслено, що соціалістичний шлях із китайською специфікою – це шлях до його реалізації; теоретична основа соціалізму з китайською специфікою є керівництвом до дії, а соціалістичний лад із китайською специфікою служить основною гарантією успіху.

З'їзд також дав відповідь на запитання, яким чином досягти нових перемог у справі побудови соціалізму з китайською специфікою в умовах нових історичних обставин. Соціалізм із китайською специфікою є власною справою самого багатомільйонного народу Китаю, тому

потрібно активізувати його ініціативність, забезпечити йому статус господаря країни.

Сі Цзіньпін також пообіцяв до 100-річного ювілею КПК (відзначається у 2021) повністю побудувати середньозаможне суспільство, а до 100-річчя КНР (святкуватиметься у 2049) перетворити Китай на багату, могутню, демократичну, цивілізовану і гармонійну модернізовану соціалістичну державу.

У листопаді 2013 р. відбувся III пленум ЦК КПК 18-го скликання, на якому було підведено підсумок 35 рокам проведення політики реформ і відкритості. На пленумі з доповіддю виступив Сі Цзіньпін. Він зазначив, що нині у світі загалом та Китаї зокрема тривають великомасштабні глибокі зміни. У процесі розвитку Китай стикається зі значними суперечностями й викликами, на його шляху зустрічається немало складнощів і проблем. Китай ще недостатньо міцний у сфері науково-технічних інновацій, його галузева структура характеризується нераціональністю, у багатьох сферах донині застосовується екстенсивна модель розвитку, різниця між рівнями розвитку як міста й села, так і різних прошарків населення продовжує зростати. Значно загострилися соціальні протиріччя; накопичилось багато питань, що тісно пов'язані з першочерговими інтересами населення у сферах просвітництва, працевлаштування, соціального забезпечення, медицини, житла, екології, безпеки продуктів харчування, суспільного спокою, дотримання законності тощо. Мало захищені верстви населення відчують значні життєві труднощі. Також наявні формалізм, бюрократизм, гедонізм і марнотратство. Ситуація з антикорупційною боротьбою залишається достатньо гострою. Для врегулювання цих питань потрібно поглиблювати реформи.

У 2014 р. економіка Китаю увійшла до так званої *нової нормальності*, що характеризується порівняно меншим економічним зростанням, проте більш якісним. Зараз Китай зосереджується на якості, а не на швидкості економічного зростання. Нова нормальність має три характеристики: перша – швидкість зростання, що поступово переходить від високої до середньо-високої; друга – це коригуюча економічна структура, у якій галузі постійно удосконалюються; третя – нова мотивація зростання.

Якість економічного зростання Китаю на початковій стадії реформ була дуже низькою, що характеризувалося надмірними виробничими потужностями і, як наслідок, перенасиченістю продукцією. Усі ці фактори також спричинили економічний спад. Крім того, глобальна економічна ситуація загалом є далекою від ідеальної, з великими невизначеностями, які сильно впливають на експорт китайських товарів. Навіть підприємства, які досягли ринкової трансформації, не побачать результатів у короткотерміновій перспективі. Більше того, хоча проміслові переформатування розпочалися, вони не будуть легкими. Перебудова неминуче тягне за собою проблеми з роботою, труднощі з адаптацією. Отже, потрібне терпіння і постійне налаштування.

У 2014 р. Китай прийняв "Стратегічну програму будівництва економічного поясу Шовкового шляху та Морського шовкового шляху XXI століття", яка отримала назву ініціативи "Один пояс, один шлях" (BRI, Belt and Road Initiative). У 2015 р. було проголошено документ "Перспективи та дії щодо сприяння спільному будівництву економічного поясу Шовкового шляху та Морського шовкового шляху XXI століття". Ця подія викликала широкий резонанс у міжнародній спільноті.

Задля зміцнення міжнародного співробітництва в межах BRI уряд Китаю вдався до реалізації концепції фінансової інтеграції "Один пояс, один шлях". У червні

2015 р. у Пекіні відбулась церемонія підписання "Угоди про створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій (АБІІ)", у якій взяли участь представники 57 країн-засновників. Така велика кількість учасників створення АБІІ є великим успіхом Китаю та його важливим кроком на шляху до перетворення країни на відповідального та конструктивного члена міжнародної спільноти. Відповідно до цієї угоди статутний капітал АБІІ становить 100 млрд дол. США і ділиться на 1 млн акцій вартістю 100 тис. дол. США кожна. При цьому частка Китаю у статутному капіталі становить 29,78 млрд дол. США, тобто 30,34 % від загальної суми. Отже, Китай є найбільшим власником акцій АБІІ [13].

30 листопада 2015 р. МВФ проголосив, що нарівні з англійським фунтом, євро, японською єною та американським долларом як п'ята резервна валюта китайська національна валюта женьмінбі (китайський юань) буде включена до валютної корзини СПЗ (спеціальні права запозичення). Примітно, що МВФ вперше за історію свого існування розглянув національну валюту нового економічного суб'єкта як світову резервну. Завдяки цьому статус китайського юаня значно зріс, а роль Китаю в світових економічних процесах посилилась [19].

У грудні 2015 під час роботи Центральної наради з економічної роботи головним питанням, що розглядалось, було питання *нового нормального стану*, або *нової нормальності*. Результати розвитку Китаю у 2013 та 2014 рр. підтвердили перехід економіки до нового нормального стану, який передусім характеризується уповільненням темпів економічного зростання та структурними змінами в економіці держави. Світове співтовариство визнало цей факт на основі комплексного розвитку світової економіки, особливостей поетапного розвитку китайської економіки та їх взаємодії. Саме ці три тенденції і встановили контекст *накладення трьох періодів*. З'ясування суті накладення трьох періодів та нової нормальності дозволяє дійти висновку, що потрібно повністю відмовитись від ідеї стимулювання нового швидкого зростання з використанням старої логіки, старого мислення і старих методів. Пошук нових стимулів розвитку економіки в межах нової нормальності має розкрити значний потенціал і переваги економіки Китаю, сприяти прискоренню трансформації моделі економічного розвитку, регулюванню структури економіки та культивуванню нових стимулів економічного зростання.

Трансформація до нової нормальності вимагатиме трансформування акцентів уряду в різних сферах. Ці акценти були визначені на згадуваній нараді. По-перше, для стимулювання розвитку потрібно приділяти більше уваги підвищенню якості й ефективності економічного розвитку. По-друге, для досягнення стабільного економічного зростання потрібно більше уваги приділяти структурним реформам у сфері економіки. По-третє, для ефективного здійснення макрорегулювання і макроконтролю потрібно приділяти більше уваги ринковому розвитку та соціально-психологічним очікуванням. Для цього необхідно чітко розуміти мотиви споживачів та інвесторів. Це є важливим чинником оцінювання соціальної психології і ринків. По-четверте, для зміни структури виробництва потрібно більше уваги приділяти ліквідації непотрібних підприємств і створенню нових. Для цього важливо виявляти роль інновацій як найважливішої рухомої сили розвитку, прискорено здійснювати прорив у ключових технологіях, підвищувати продуктивність праці та рентабельність інвестиційного капіталу. По-п'яте, для стимулювання урбанізації треба більше уваги звертати на те, що в центрі всіх процесів є людина. По-шосте, для

стимулювання регіонального розвитку потрібно більше уваги звертати на баланс між населенням та економікою, з одного боку, а також ресурсами і довкіллям – з іншого. По-сьоме, для захисту екології потрібно більше уваги приділяти реформуванню "зеленого" виробництва та способів споживання. По-восьме, для забезпечення і поліпшення життєвого рівня народу потрібно звертати увагу на адресну допомогу визначеним групам населення, які перебувають у складній життєвій ситуації. По-дев'яте, при розподілі ресурсів потрібно приділяти більше уваги провідній ролі ринку в цьому процесі. По-десяте, для розширення відкритості зовнішньому світу потрібно приділяти більше уваги просуванню відкритості на високому рівні у двох напрямках. Це означає, що потрібно слідувати стратегії взаємовигідної та взаємовигірної відкритості, дотримуватись принципів скоординованості внутрішнього й зовнішнього попиту, збалансованості експорту та імпорту. Необхідно також однакової вагомості надавати залученню капіталу, технологій та інтелекту, брати активну участь у глобальному економічному управлінні, забезпечувати народ соціальними благами, а також розширювати голос Китаю в розробці політики із глобального управління. Реалізація визначених акцентів уряду в здійсненні структурних реформ сприятиме ефективному трансформуванню економічної моделі в умовах нової нормальності [19, с. 346–354].

У жовтні 2017 р. відбувся XIX з'їзд КПК, на якому з доповіддю виступив Голова КНР Сі Цзіньпін. Доповідь він присвятив побудові середньозаможного суспільства в Китаї і зазначив, що Китай перебуває на її завершальній стадії. Упродовж усього періоду із часу проголошення побудови середньозаможного суспільства на XIII з'їзді в 1987 р. керівництво здійснювало чотирьохаспектну стратегічну концепцію розвитку, до якої входили: всебічна побудова середньозаможного суспільства; всебічне поглиблення реформ; всебічне забезпечення верховенства закону в державному управлінні; всебічне зміцнення внутрішньопартійного управління.

Сі Цзіньпін також підвів підсумки розвитку Китаю за останні п'ять років із часу проведення XVIII з'їзду КПК. Він зазначив, що завдяки неухильному втіленню в життя нової концепції розвитку, рішучого виправлення неправильних поглядів на розвиток і трансформацію моделі розвитку вдалось досягти безперервного підвищення якості й ефективності розвитку. Китайська економіка зберігає середньо-високі темпи зростання, утримуючи одну з лідируючих позицій серед провідних країн світу. За показником ВВП, що зріс із 54 трлн юанів у 2012 р. до 80 трлн юанів у 2017 р., Китай міцно посів друге місце у світі, його внесок у зростання світової економіки перевищив 30 %. Поглиблювалася структурна реформа у сфері пропозиції, безперервно оптимізувалася економічна структура. Бурхливий розвиток отримали цифрова економіка та інші нові виробництва, прискореними темпами йшло будівництво інфраструктури, зокрема й високошвидкісних залізниць, автомагістралей, мостів, портів і аеропортів. Впевнено здійснювалася модернізація сільськогосподарства, зернозрощувальні потужності досягли 600 млн т. Середньорічний приріст коефіцієнта урбанізації країни встановив 1,2 %, понад 80 млн селян мігрували до міста. Зросла координованість регіонального розвитку, помітні результати в реалізації ініціативи "Один пояс, один шлях" ("一帶一路"), триває розвиток регіону Пекін – Тяньцзінь – Хебей та економічного поясу вздовж р. Янцзи. Активно реалізовується стратегія стимулювання розвитку за рахунок інновацій, величезні

успіхи були зазначені в роботі над створенням держави інноваційного типу, зокрема, досягнуті найважливіші результати науково-технологічної діяльності, такі як космічні лабораторії серії "Тяньгун" ("天宫"), батискаф "Цзяолун" ("蛟龙"), радіотелескоп "Тяньянь" ("天眼"), супутник для зондування частинок темної матерії "Укун" ("悟空"), експериментальний супутник квантового зв'язку "Моцзи" ("墨子"), великі літаки тощо. Поступово вдосконалювалася нова система економіки відкритого типу. Китай міцно посів лідируючі місця у світі за обсягами зовнішньої торгівлі, інвестицій за кордон і валютних резервів. Динамічне і впевнене стимулювання всебічного поглиблення реформ дозволило рішуче усунути структурні та інституційні недоліки практично у всіх галузях.

Результати економічного розвитку Китаю у 2018 р. засвідчили продовження тенденції нової нормальності, яка склалася протягом останніх років, починаючи із 2015, хоча водночас з'явилися ознаки певної активізації економічної активності. Рівень економічного зростання в Китаї знизився на 0,1 % (із 6,7 % до 6,6 %); рівень споживчої інфляції зріс на 1,2 % (з 2,2 % до 2,4 %), обсяг зовнішньої торгівлі – на 13 % (до 5,2 трлн дол. США), хоча її частка у ВВП зросла лише на 0,1 % (до 38,2 %), причому обсяг експорту зріс на 12,5 % (до 2,7 трлн дол. США), хоча його частка у ВВП знизилася на 0,4 % (до 19,5 %); своєю чергою, імпорт зріс на 13,6 % (до 2,5 трлн дол. США), хоча його частка у ВВП зросла на 0,5 % (до 18,7 %); значно, на 37,4 %, зріс обсяг чистого припливу іноземних інвестицій (з 166,1 млрд до 203,5 млрд дол. США), водночас обсяг внутрішнього кредиту зріс на 4,1 % (до 161,1 % до ВВП) [5].

Зростання обсягу іноземних інвестицій в економіку Китаю свідчить про збільшення довіри з боку іноземних інвесторів до економічної політики, яку здійснює керівництво Китаю, та країни загалом.

1 жовтня 2019 р. китайський народ святкував знаменну історичну подію – 70 років з утворення Китайської Народної Республіки (КНР). Увага до цієї події була прикута в усьому світі. У цей день у Пекіні пройшов урочистий військовий парад на честь 70-річчя утворення Китайської Народної Республіки. Парад відкрився 70 пострілами з гармат, що символізувало 70 років КНР. Голова КНР Сі Цзіньпін об'їхав вишикувані до параду війська на спеціальному автомобілі китайського виробництва "Хунці" ("红旗", тобто "Червоний прапор") і привітав воїнів. Голова КНР також виступив із промовою з нагоди 70-ї річниці утворення Китайської Народної Республіки. У промові він нагадав, що сімдесят років тому в цей день товариш Мао Цзедун урочисто оголосив усьому світу про утворення КНР, і китайський народ піднявся. Він також повідомив, що утворення КНР докорінно змінило жалюгідну долю, на яку був приречений китайський народ – бідність протягом 100 років. Саме тоді китайський народ встав на шлях великого відродження.

Підводячи підсумок розвитку Китаю, Сі Цзіньпін підкреслив, що китайський народ за 70 років завдяки своїм зусиллям і боротьбі зміг досягти успіхів, які здивували світ. Сьогодні соціалістичний Китай велично процвітає і підноситься, непохитно стоячи на Сході світу, ніякі сили не можуть похитнути статус великої країни як світової держави, нікому не під силу зупинити згуртований рух всіх китайських народностей, єдиної китайської нації на шляху до світлого майбутнього.

Ці висновки голови КНР базуються на здобутках, яких Китай досяг за роки незалежності. Наприклад, виробництво зерна в Китаї з 1949 по 2018 р. зросло у 5,8 разів із

113,2 млн т до 657,9 млн т. В останні роки Китай став найбільшим у світі виробником зерна, м'яса, арахісу та чаю, другим виробником ріпаку і третім – цукрової тростини. Китай годує приблизно 20 % населення світу, використовуючи менше 10 % ріллі, гарантуючи основне право на існування, покінчивши з голодом та поліпшуючи харчування [4, с. 487–509].

За останні 70 років рівень життя китайського народу значно поліпшився. Китай вивів 850 млн людей з бідності, знизивши рівень бідності у країні з 97,5 % у 1949 р. до 1,7 % у 2018 р., що становить понад 70 % від загального скорочення бідності у світі. У період із 1978 по 2017 р. ВВП Китаю збільшився у 22,8 раза із 367,9 млрд до 82,7 трлн юанів. Валовий національний дохід на душу населення збільшився із 200 дол. США в 1978 р. до 8690 дол. США у 2017 р., що перевищує рівень країн із рівнем доходу вище середнього. Дохід на душу населення міських і сільських жителів зріс, відповідно, із 343 та 134 юанів у 1978 р. до 36396 та 13432 юанів у 2017 р. У 2017 р. національні споживчі витрати на душу населення становили 18322 юанів, тобто у 18 разів більше порівняно з 1978 р., що відповідає реальному зростанню 7,8 % на рік з урахуванням інфляції. Значення індексу людського розвитку в Китаї (ІЛР) значно зросло – з 0,423 у 1980 р. до 0,752 у 2017 р., поступово переходячи до рівня країн із вищим ІЛР.

Китай досяг значних результатів у реформуванні системи науки й освіти, що дозволило створити сучасну інноваційну систему в країні та перейти до інноваційної моделі її розвитку. Сьогодні інновації є рушійною силою економічного зростання Китаю, що дозволили йому здійснити великий стрибок і обігнати конкурентів.

За період реформ Китай перейшов від копіювання іноземних технологій та обладнання до виробництва власних, сучасних. Сьогодні Китай виробляє 38 % всього світового обладнання.

За роки реформ у Китаї було суттєво збільшено доступ громадян до медичних послуг протягом усього життєвого циклу. Тривалість життя в Китаї зросла з 67,8 у 1981 р. до 76,7 років у 2017 р., що перевищує середній показник у світі (72 роки).

За роки реформ Китай сформував систему соціальної допомоги, яка включає доплати на проживання, підтримку людям, що перебувають у складних ситуаціях, допомогу за стихійного лиха, медичну допомогу, допомогу на житло, освіту, працевлаштування і тимчасову допомогу. Сьогодні система забезпечення існування функціонує по всій країні.

За роки реформ Китай побудував найбільшу за масштабом систему соціального забезпечення, підвищивши світовий рівень такого охоплення на 11 %. Станом на червень 2018 р. 925 млн громадян Китаю були охоплені основним страхуванням, 191 млн – страхуванням на випадок безробіття і 230 млн – страхуванням від трудових випадків. Система медичного страхування нового типу забезпечує основне медичне страхування міських жителів, а також сільського населення, і охоплює понад 1,3 млрд людей.

Китай доклав великих зусиль для модернізації освіти та гарантування рівного доступу до неї для всіх громадян. Державні витрати на освіту мають становити не менше 4 % ВВП. Із 2012 по 2017 рр. національні витрати на освіту становили близько 21 трлн юанів. Рівень національної освіти значно поліпшився: середня тривалість навчання у школах для осіб віком від 15 років зросла із 5,3 у 1982 р. до 9,6 у 2017 р., показник для населення працездатного віку досяг 10,5 років.

Протягом останніх чотирьох десятиліть Китай включив екологічний прогрес до національної стратегії розвитку й активізував зусилля у сфері управління навколишнім середовищем, створюючи таким чином умови для його поліпшення та ефективно захищаючи екологічні права людей.

Розвиток культури в Китаї перебуває під постійним контролем уряду. Державне фінансування культурних закладів щорічно зросло на 14,4 % з 444 млн юанів у 1978 р. до 85,58 млрд юанів у 2017 р. У країні було встановлено національні стандарти громадського культурного обслуговування, а також впроваджено Національні керівні стандарти для громадських культурних послуг (2015–2020).

Представлений історичний опис основних етапів розвитку Китаю з акцентом на останні 40 років дає можливість зрозуміти масштаби реформ, що впроваджуються в цій країні, їх зміст та вплив на життя її громадян. Здобутки Китаю в соціально-економічному та культурному розвитку є вражаючими як за обсягом, так і за якістю.

Китайські лідери вважають, що результати, яких КНР досягла із часу свого утворення, були досягнуті завдяки теорії побудови соціалізму з китайською специфікою, а також політики реформ і відкритості, яка, власне, і стала втіленням цієї теорії на практиці.

Виступаючи на XIX з'їзді КПК у жовтні 2017 р., Голова КНР заявив, що ідея побудови соціалізму з китайською специфікою в нову епоху є керівництвом до дії при здійсненні партією і народом великого відродження китайської нації. Сі Цзіньпін зазначив, що, починаючи із XVIII з'їзду КПК, зміни у внутрішній і зовнішній обстановці та розвиток всіх сфер діяльності в Китаї поставили перед партією епохальне завдання: в контексті поєднання теорії з практикою, використовуючи системний підхід, відповісти на запитання, який саме соціалізм з китайською специфікою потрібно відстоювати і розвивати і як це робити в нову епоху.

Реалізація ідеї соціалізму з китайською специфікою дозволяє розв'язати основне протиріччя китайського суспільства в нову епоху – між постійно зростаючими потребами народу в прекрасному житті та нерівномірністю і неповнотою розвитку – шляхом здійснення концепції розвитку, у якій народ посідає центральне місце.

Китайський лідер сформулював основну мету втілення ідеї про соціалізм з китайською специфікою в окремих сферах, зокрема в управлінні, армії та дипломатії.

У сфері управління ідея про соціалізм з китайською специфікою нової епохи чітко визначає загальну мету всебічного просування управління державою на основі закону – створення соціалістичної правової системи з китайською специфікою і соціалістичної правової держави.

Стосовно армії ідея про соціалізм з китайською специфікою нової епохи чітко визначає намічену партією мету зміцнення армії в нову епоху – створення народної армії, що підкоряється партійному керівництву, здатної здобувати перемоги і володіти зразковим стилем, а також перетворення народної армії на збройні сили передового світового рівня.

Мета ідеї про соціалізм з китайською специфікою нової епохи чітко визначає, що дипломатія великої держави покликана сприяти створенню міжнародних відносин нового типу.

Ідея про соціалізм із китайською специфікою нової епохи чітко визначає загальну схему п'ятиєдиного будівництва і чотирьохаспектну всебічну стратегічну концепцію розвитку країни. Схема п'ятиєдиного будівництва

основується на п'яти принципах: науковість, гармонійність, інноваційність, спільність та мирний розвиток.

Висновки

1. Після утворення КНР китайське керівництво на чолі з Мао Цзедун проголосило будівництво соціалізму в країні, проте зазначило особливості Китаю і особливий шлях соціалістичних перетворень у країні. Як основну відмінність китайського суспільства Мао Цзедун виділив його аграрний характер, зумовлений тим, що більшість населення країни на той час проживала в селі та вела аграрний спосіб життя. Частка робітничого класу в Китаї була незначною, що зумовлювалось низьким рівнем промислового виробництва. Отже, саме селянство стало опорою КПК у справі соціалістичних перетворень.

2. Будівництво соціалізму Китай розпочав із реформування села. У межах реформи було відмінено поміщицьку й установлено селянську власність на землю. Якщо землю поміщиків і крупних селян було реквізовано, то земля селян ("дрібних кулаків"), що обробляли землю власними силами, не вилучалась. Проведення аграрної реформи сприяло швидкому відновленню сільського господарства. У 1952 р. вже був досягнутий довоєнний рівень виробництва зернових культур, а технічних – навіть перевищений.

3. Розвиток ринкових відносин у країні сприяв швидкому відновленню народного господарства, залученню трудових ресурсів і підвищенню добробуту громадян.

4. Незважаючи на успіхи в економічному розвитку країни, тодішній лідер Китаю Мао Цзедун на засіданні політбюро ЦК КПК різко виступив проти "нової демократії" та її прихильників і запропонував негайний перехід до соціалістичної революції. У результаті всі "новодемократичні" перетворення було згорнуто. Незважаючи на те, що його прихильники виступали за поступовий перехід до соціалістичного суспільства, Мао Цзедун наполягав на радикальному підході щодо соціалістичних перетворень. Необхідність соціалістичної радикалізації він пояснював низьким рівнем розвитку виробничих сил у селі, слабким розвитком сільської інфраструктури, малоземеллям і перенаселенням. Хоча протягом відновного періоду продуктивність сільського господарства зросла, однак проблема забезпечення населення продовольством не була розв'язана. Вихід із ситуації, що склалась, Мао Цзедун пов'язував із будівництвом соціалізму.

5. Ідея будівництва *соціалізму з китайською специфікою* стала основоположною у програмі будівництва соціалістичного Китаю. Обираючи шлях щодо будівництва соціалізму, керівництво Китаю дійшло висновку, що будувати соціалізм за прикладом Радянського Союзу не є раціональним, оскільки соціально-економічні умови, у яких перебував Китай, суттєво відрізнялись від умов Радянського Союзу. Якщо в Радянському Союзі основною рухомою силою був робітничий клас, оскільки на момент Жовтневої революції його промисловість була достатньо розвинутою, то в Китаї промисловість була на низькому рівні. Тому керівництво Китаю за опору своєї влади обрало селян.

6. Керівництво Китаю прагнуло в найкоротші терміни побудувати комунізм у країні та навіть випередити в цьому Радянський Союз. Задля цього у країні реалізовувалися різні експерименти на кшталт "великого стрибка" (1958–1962) та "культурної революції" (1966–1976). Очікуваних результатів ці заходи не принесли, проте призвели до зубожіння і різкого спадання рівня добробуту та загальної культури населення. Китай фактично опинився в самоізоляції. Кількість жертв цих експериментів

офіційно досі точно не встановлена і оцінюється приблизно в 40–70 млн загиблих.

7. Згорання ринкових засад в економіці країни супроводжувалось посиленням участі держави в економічних процесах, що призвело до максимальної концентрації державної власності, а державне регулювання практично перетворилось на командно-адміністративне управління, що охоплювало як макро-, так і мікрорівні економіки. За таких умов підприємства стали частиною державного адміністративного апарату і вимушені були виконувати директивні плани, що розроблялись у міністерствах та відомствах. Як наслідок, господарська ініціатива була пригнічена, а підприємства позбавлені мотивації щодо пошуку більш ефективних способів господарювання. Посилення державного управління призвело до збільшення адміністративного апарату, як різних органів управління, так і кількості управлінців, відповідно зросли бюджетні витрати на їхнє утримання.

8. Після докорінних змін на політичному фронті Китай із 1978 р. вступив у нову фазу економічних реформ під керівництвом Ден Сяопіна. Ден Сяопін – один із перших китайських лідерів, який визнав необхідність модернізації країни з акцентом на розвиток продуктивних сил. Ден Сяопіна згодом назвуть "архітектором китайських реформ". Старт широкомасштабним економічним реформам було дано 18 грудня 1978 р. на III пленумі 11-го скликання ЦК КПК, де було визначено стратегічний напрям розвитку країни – перенесення акценту роботи на економічне будівництво, розвиток продуктивних сил, відмову від замкненості та перехід до відкритості, від консерватизму до реформ.

9. Із 1978 р. в Китаї триває широкомасштабна реформа економічної системи, яка пройшла п'ять історичних етапів: перший (грудень 1978 – вересень 1984), другий (жовтень 1984 – грудень 1991), третій (січень 1992 – вересень 2002), четвертий (жовтень 2003 – жовтень 2011), п'ятий (з листопада 2012). За роки реформ Китай досяг надзвичайних результатів. У період із 1978 по 2017 рр. ВВП Китаю збільшився у 22,8 раза – із 367,9 млрд до 82,7 трлн юанів. Валовий національний дохід на душу населення збільшився із 200 дол. США у 1978 р. до 8690 дол. США у 2017 р., тобто більше, ніж у країнах із рівнем доходу вище середнього. За роки реформ Китай побудував *найбільшу за масштабом систему соціального забезпечення*, яка охоплює найбільше населення світу, підвищивши світовий рівень охоплення соціальним забезпеченням на 11 %. За роки реформ у Китаї було суттєво *збільшено доступ громадян до медичних послуг* протягом усього життєвого циклу. Тривалість життя в Китаї зросла з 67,8 років у 1981 р. до 76,7 років у 2017 р., що перевищує середній показник у світі (72 роки).

10. Китай доклав великих зусиль у здійсненні *стратегії з модернізації освіти та гарантування рівного доступу до освіти для всіх громадян*. Державні витрати на освіту мають становити не менше 4 % ВВП. Із 2012 по 2017 рр. національні витрати на освіту становили близько 21 трлн юанів. Рівень національної освіти значно поліпшився: середня тривалість навчання у школах для осіб віком від 15 років зросла із 5,3 у 1982 р. до 9,6 у 2017 р., показник для населення працездатного віку досяг 10,5 років.

11. Пошук власного шляху розвитку в Китаї був складним. Китайське керівництво усвідомлювало важливість проведення негайних соціально-економічних перетворень, проте одразу віднайти правильний шлях розвитку вдалось проблематичним. Усі намагання швидкими темпами забезпечити економічне зростання та поліпшити

добробут населення були неефективними. Майже 30 років Китай витратив на пошук дієвої моделі розвитку, яка б вивела країну з економічної прірви та забезпечила економічний розвиток. У результаті багатьох економічних експериментів, активного залучення науки та сміливих рішень окремих осіб, зокрема Ден Сяопіна, було розроблено програму реформ з акцентом на відкритість зовнішньому світу, яка згодом увійде в історію як *політика реформ і відкритості*. Варто зазначити, що спочатку ця політика не мала зрозумілого змістовного наповнення і базувалася на чітко визначених принципах, зокрема таких: практика – критерій істини; розкріпачення свідомості, що, по суті, означало відхід від догматизму та поступовість ("переходити річку, намагаючись каміння"). Під час виступу на 33-му засіданні Центральної керівної групи із всебічного поглиблення реформ 24 березня 2017 р. Голова КНР Сі Цзіньпін заявив: "Перші особи керівного складу всіх ступенів, виходячи із загального становища, повинні завжди виходити із реальної дійсності, добиватися практичності та діловитості, не тільки бути здатними брати гарний старт, а також доводити справу до фінішу, вміти працювати та вміти досягати успіху" [6]. У цьому і полягає квінтесенція політики реформ і відкритості. Залишаючи назву політики розвитку країни без змін, керівництво наповнює її новим змістом залежно від соціально-економічних реалій та потреб. Критерієм правильності змін у політиці є їхня відповідність до інтересів країни та суспільства. Таким чином втілюється концепція будівництва соціалізму з китайською специфікою. Таке концептуальне оформлення залишає політику розвитку Китаю незмінною впродовж тривалого часу. Концепція будівництва соціалізму з китайською специфікою і сьогодні є дороговказом суспільного розвитку Китаю. Водночас політика реформ та відкритості є інструментом втілення обраного шляху розвитку країни. Китайські лідери вважають, що ця політика є тривалою і зберігатиме свою актуальність, поки триватимуть зміни в китайському суспільстві. Виступаючи на 38-му засіданні Центральної керівної групи із всебічного поглиблення реформ 29 серпня 2017 р., лідер КНР Сі Цзіньпін зазначив: "Реформи – важливий аспект нашої великої перемоги, що відрізняється новими історичними рисами... Ми повинні й надалі високо тримати прапор реформ і, піднявшись на нову висоту, планувати та впроваджувати реформи, зміцнюючи рішучість і сміливість щодо їх здійснення" [1].

У доповіді, яку керманіч КНР Сі Цзіньпін зробив під час участі в діловому саміті АТЕС, що відбувся 7 жовтня 2013 р., він зауважив: "Для прогресу Китаю потрібно всебічно поглиблювати реформи та відкритість. З урахуванням нових очікувань народу нам потрібно зміцнити впевненість у курсі реформ та відкритості, просуvalu реформи та відкритість з більшою політичною сміливістю та мудрістю, вдаватися до більш ефективних заходів і способів, а також далі розкріпачувати свідомість, звільняти та розвивати суспільні виробничі сили та збільшувати творчу енергію суспільства" [20, с. 469].

Список використаних джерел

1. An Baijie. No letup in fulfillment of reform / Baijie An // China Daily, August 30 2017. – Access mode : http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-08/30/content_31301776.htm
2. China Monetary Policy Report Quarter Four, 2009. – March 16, 2010. – Access mode : [file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/ChinaMonetaryPolicyReportQuarterFour2009%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/ChinaMonetaryPolicyReportQuarterFour2009%20(1).pdf)
3. Coping with High Debt and Sluggish Growth. World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC. – Access mode : [file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/_textpdf%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/_textpdf%20(4).pdf)

4. García-Herrero Alicia, Santabábara Sergio Gavilá and Daniel (2005). *CHINA'S BANKING REFORM: AN ASSESSMENT OF ITS EVOLUTION AND POSSIBLE IMPACT*. Madrid: Banco de España, Documentos ocasionales. 2005. 0502. P. 54. DOI: 10.1093/cesifo/iff006
5. Garnaut Ross, Song Ligang, Fang Cai. China's 40 years of reform and development: 1978–2018 / Ross Garnaut // China Update. Book Series ANU Press, The Australian National University, Acton ACT 2601. – Australia. – 2018. – 709 p.
6. Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers. World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC : International Monetary Fund, October, 2019. Access mode : [file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/text%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/text%20(1).pdf)
7. Xi calls for officials to boldly push reform. China Daily, March 25 2017. – Access mode : http://www.china.org.cn/china/2017-03/25/content_40499433.htm
8. Белоглазов Г. П. Социальные проблемы современной китайской деревни / Г. П. Белоглазов // Вестник ДВО РАН. – 2012. – 4. – С. 128–135.
9. Ван Лолинь. Иностранные инвестиции в Китае: структура, динамика и тенденции развития / Лолинь Ван, Чжанхун Пей, Шенлян Лу // Проблемы Дальнего Востока. – 2001. – 1. – С. 85–99.
10. Глинкина С. П. Постсоциалистический мир: итоги трансформации / С. П. Глинкина ; под общ. ред. С. П. Глинкиной. Т. 3. Азиатские модели реформирования. Возможности и вызовы для России / Отв. ред. Г. Д. Толорая. – СПб. : Алетейя, 2018. – 184 с.
11. Денисов А. И. Реформа хозяйственной системы в КНР / А. И. Денисов ; пер. с кит. ; науч. ред. А. И. Денисов. – М. : Экономика, 1989. – 351 с.
12. Коваль О. XVII-й Всеитайський з'їзд КПК: новий курс китайських реформ / О. Коваль // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : зб. ст. – К., 2009. – С. 34–44.
13. Ли Ланьцин. Прорыв: Как открывались ворота страны: 30-летию начала реформ в Китае посвящается / Ланьцин Ли ; пер. Ли Инъань. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 2010. – 472 с.
14. Ли Теин. Реформы и открытость / Теин Ли. – М. : Вече, 2010. – 752 с.
15. Ло Цзе. Ключевой шаг для АБИИ / Цзе Ло // Китай. – 2015 – 8(118). – С. 24–25.
16. Матусова О. М. Особенности антикризисной политики Китая в условиях мировой финансовой кризиса / О. М. Матусова // Проблемы международных отношений : зб. наук. праць ; наук. ред. Б. Канцелярюк та ін. – К. : КиМУ, 2012. – Вип. 5. – С. 222–234.
17. Михеев В. Китай: угрозы, риски, вызовы развитию / В. Михеев. – М. : Центр Карнеги. – 2005. – 647 с.
18. Седнев В. В. Цивилизационная модель современного Китая / В. Седнев // Цивилизационная структура современного мира. Т. 3. Цивилизация Востока в условиях глобализации. Кн. 2. Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и Африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / Под ред. Ю. Н. Пахомова и Ю. В. Павленко. – К. : Вид-во "Наукова думка". – 2008. – 638 с.
19. Сі Цзіньпін. О государственном управлении / Цзіньпін Сі // 习近平谈治国理政: 俄文 / 习近平著; 俄文翻译组译. – 北京: 外文出版社. – 2017. – 802 с.
20. Сі Цзіньпін. О государственном управлении / Цзіньпін Сі // 习近平谈治国理政: 俄文 / 习近平著; 俄文翻译组译. – 北京: 外文出版社. – 2014. – 642 с.
21. Фань Ган. Реформы по нарастающей и "двухколейный переход": осмысление опыта Китая / Ган Фань // Проблемы Дальнего Востока. – 1995. – 3. – С. 59–73.
22. Цзун Хе. Женьминьби включен в валютную корзину СПЗ / Хе Цзун // Китай. – 2016, январь. – 1(123). – С. 39–41.
23. Чан Сюэце. Новая стратегия открытости / Сюэце Чан // Проблемы Дальнего Востока. – 1989. – С. 3–12.

References

1. An Baijie. No letup in fulfillment of reform / Baijie An // China Daily, August 30 2017. – Access mode : http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-08/30/content_31301776.htm
2. China Monetary Policy Report Quarter Four, 2009 (March 16, 2010). – Access mode : [file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/ChinaMonetaryPolicyReportQuarterFour2009%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/ChinaMonetaryPolicyReportQuarterFour2009%20(1).pdf)
3. Coping with High Debt and Sluggish Growth. World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund (2012). Washington, DC. – Access mode : [file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/_textpdf%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/_textpdf%20(4).pdf)
4. García-Herrero Alicia, Santabábara Sergio Gavilá and Daniel (2005). *CHINA'S BANKING REFORM: AN ASSESSMENT OF ITS EVOLUTION AND POSSIBLE IMPACT*. Madrid: Banco de España, Documentos ocasionales. P. 54. DOI: 10.1093/cesifo/iff006
5. Garnaut Ross, Song Ligang, Fang Cai. China's 40 years of reform and development: 1978–2018 (2018). China Update, Book Series ANU Press, The Australian National University, Acton ACT 2601. Australia. 709 p.
6. Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers (2019). World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. Washington, DC : International Monetary Fund, October, 2019. – Access mode : [file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/_textpdf%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/_textpdf%20(4).pdf)

mode : file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/text%20(1).pdf

7. Xi calls for officials to boldly push reform. China Daily, March 25 2017. – Access mode : http://www.china.org.cn/china/2017-03/25/content_40499433.htm

8. Beloglazov G. P. Social problems of the modern Chinese village (2012). *Bulletin of the Russian Academy of Sciences of the Russian Academy of Sciences*, 4. Pp.128–135.

9. Wang Lolin, Pei Zhanghong, Lu Shenliang. Foreign investments in China: structure, dynamics and development trends (2001). *Problems of the Far East*, 1. Pp. 85–99.

10. Glinkina S.P. Post-socialist world: results of transformation (2018). Pod obsch. ed. S. P. Glinkina. Volume 3: *Asian models of reform. Opportunities and challenges for Russia* / Otv. ed. G. D. Tolorai. St. Petersburg: Aleteia. 184 p.

11. Denisov A. I. Reform of the economic system in the People's Republic of China (1989). Trans. with whale ; science ed. A. I. Denisov. M.: Ekonomika, 1989. 351 p.

12. Koval O. The XVII National Congress of the Communist Party of China: a new course of Chinese reforms (2009). Chinese civilization: traditions and modernity: Collection. Art. K. – P. 34–44.

13. Li Lanqing. Breakthrough: How the country's gates were opened: the 30th anniversary of the beginning of reforms in China is dedicated (2010). Trans. Li Yinnan. M.: Moscow University Publishing House. 472 p.

14. Li Thein. Reforms and openness (2010). M.: Veche, 210. 752 p.

15. Lo Tze. A key step for AIB (2015). *China*, 8(118). Pp. 24–25.

16. Matusova O.M. Peculiarities of China's anti-crisis policy in the conditions of the global financial crisis (2012). Problems of international relations: coll. of science works / Sci. ed. B. Kancelaryuk and others. K.: KyMU, Vol. 5. Pp. 222–234.

17. Myheev V. China: threats, risks, challenges to development (2005). Moscow: Carnegie Center. 647 p.

18. Sednev V. V. Civilization model of modern China (2008). Civilization structure of the modern world. T. 3: Civilization of the East in the conditions of globalization. Book 2: The Chinese-Far Eastern civilization world and the African civilization community. Global transformations and lessons for Ukraine / Ed. Yu. N. Pakhomova and Yu. V. Pavlenko. K.: "Scientific Thought" publishing house. – 638 p.

19. Xi Jinping. About the state governance (2017). 习近平谈治国理政: 俄文 / 习近平著; 俄文翻译组译. – 北京: 外文出版社, 2017. – 802 p.

20. Xi Jinping. About the state governance (2014). 习近平谈治国理政: 俄文 / 习近平著; 俄文翻译组译. – 北京: 外文出版社, 2014. – 642 c.

21. Fan Han. Incremental reforms and "two-track transition": understanding the experience of China (1995). *Problems of the Far East*, 3. Pp. 59–73.

22. Zong He. Renminbi is included in the SDR currency basket (2016). *China*, 1(123). – Pp. 39–41.

23. Chang Xiujie. A new strategy of openness (1989). *Problems of the Far East*. Pp. 3–12.

Надійшла до редколегії 14.07.22

O. Oliynyk, PhD in Economics, Senior Researcher

State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine

FROM THE BUILDING OF SOCIALISM WITH CHINESE SPECIFICITY TO THE PROCLAMATION OF THE POLICY OF REFORMS AND EXTERNAL OPENNESS

The article is devoted to the study of the socio-economic development of China from the beginning of the country's formation to the present. Thus, the historical prerequisites for the formation of the concept of building socialism with Chinese specificity were clarified. The basic principles of public administration in China have been established. The definition of the historical stages of the country's development from the beginning of its formation to the present with a description of the main historical events and the formulation of their characteristic features. Studying the reasons for the transition to the policy of reforms and openness, its content and implementation results. The role of the architect of Chinese reforms – Deng Xiaoping – is considered. The importance of education, science and innovation in the development of the country has been proven. The impact of reforms on Chinese society was monitored and the quality of changes in the lives of Chinese people was assessed. The future prospects of implementing the policy of reforms and openness are analyzed.

Keywords: socialism with Chinese characteristics, reforms and openness, science, education, innovation.